

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ
ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА
ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИТОРИЗОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

а) Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У справі вдосконалення освітньої практики особлива роль відводиться педагогові, адже саме від його діяльності залежить ефективність реформ, які нині активно проводяться в Україні. Сьогодні суспільство потребує таких педагогів, які спроможні забезпечити високі навчально-виховні результати. Таке завдання може бути вирішене лише за умови сформованої в педагогів готовності до здійснення професійної діяльності в різних аспектах.

На думку багатьох науковців і педагогів-практиків, нині спостерігається зниження в учнівській молоді мовленнєвої та комунікативної культури, дефіцит умінь і навичок етичної мовленнєвої й комунікативної поведінки. Особливої значущості за таких умов набуває проблема формування у школярів компетентностей у мовленні, спілкуванні, комунікації, що є життєво необхідним і відповідає запитам і вимогам сучасного суспільства. Дієвим кроком щодо вирішення зазначеної проблеми є реалізація в шкільній освіті риторичного аспекту української мови, введення в шкільний курс української мови елементів практичної риторики, курс на формування в учнів риторичних умінь і риторичної компетентності.

Окреслені проблеми взаємно пов'язані й обумовлені: сучасний учитель-словесник має бути готовим до здійснення реформування шкільної мовної освіти й забезпечення її результативності з погляду риторики, що дозволяє наголошувати на актуальності теми дослідження.

б) Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які посилається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У психолого-педагогічній теорії та практиці формування готовності до професійної діяльності є актуальною проблемою. До сьогодні виконано низку досліджень, центром яких є поняття готовності. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що накопичено значний матеріал щодо сутності "готовності" як психологічного поняття (праці К. Березіної, Д. Богоявленської, М. Дяченка, Л. Кандибовича, Л. Кондрашової, Р. Овчарової, Н. Ольшанської), як педагогічного поняття (Л. Гончаренко, Л. Карташова, Н. Кислинська, О. Коберник, Г. Коберник, З. Курлянд, А. Линенко, Н. Нікітіна, В. Ортинський, В. Сластьонін, М. Фіцула, О. Хаустова). Існують напрацювання щодо окремих аспектів готовності: до запровадження педагогічних інновацій (І. Гавриш, Т. Демиденко, І. Дичківська, Г. Сиротенко, В. Уруський), до педагогічної творчості (С. Родіонова, Н. Токарева), до організації окремих видів навчальної діяльності (І. Глазкова, Є. Кулик, М. Пелагейченко, Х. Процка,

І. Чорна), до здійснення професійної діяльності в різних ланках освіти (М. Махмутов, Л. Мельник, Н. Павленко).

У педагогічних і методичних працях вітчизняних та українських науковців (Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіної, О. Залюбівської, Н. Іпполітової, І. Калмикової, Ю. Караулова, Є. Ключова, С. Коваленка, О. Когут, З. Курцевої, Т. Ладиженської, А. Ляшкевич, Л. Мацько, С. Мінеєвої, Л. Нечволод, Г. Онуфрієнко, Е. Палихати, М. Пентиліук, Г. Сагач, О. Симакової, В. Федоренка, В. Шуляра) досліджені різні аспекти риторичної освіти, зокрема, шкільної. Окрім того, процеси риторизації знаходяться в центрі уваги наукових розвідок Л. Ассуірової, О. Борецького, А. Бушева, Н. Голуб, Л. Горбача, Д. Гудкова, Ч. Далецького, Л. Кощей, В. Марова, О. Макарової, С. Меньшеніної, С. Мінеєвої, М. Пряхіна, О. Рожкова, Н. Семенова, Л. Семячко, Л. Синельникової, С. Тихонова, Г. Хазагерова, О. Чувакіна, І. Чурилова, С. Шилова, Е. Slembek, W. Wills. Окремі дослідження присвячені проблематиці розробки й запровадження риторизованих технологій (Д. Архарова, Л. Котлова, Г. Новосельцева). На нашу думку, саме риторизація є найдієвішим шляхом модернізації шкільної мовної освіти, а риторизовані технології – найбільш ефективним засобом запровадження процесів риторизації.

в) Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи з актуальності окресленої проблематики, визначаємо мету дослідження: висвітлити психолого-педагогічний аспект готовності вчителів-словесників до запровадження риторизованих технологій формування риторичних умінь і риторичної компетентності учнів.

з) Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Багатьма лінгводидактами й педагогами-практиками риторизація вважається пріоритетним напрямом досягнення школярами високих освітніх результатів, зокрема, риторичних. В умовах, коли в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (затверджений 23 листопада 2011 р.) не передбачено вивчення риторики в школі, а нова програма з української мови для основної школи (Г. Шелехова, М. Пентиліук, В. Новосьолова, Т. Гнаткович, Н. Коржова, К. Таранік-Ткачук) передбачає вивчення лише окремих відомостей з риторики та риторичного аспекту тексту, саме запровадження процесів риторизації може забезпечити формування в учнів риторичних умінь і риторичної компетентності.

Серед дев'ятнадцяти проаналізованих нами трактувань терміну “риторизація” виділяємо такі:

- риторизація – процес переосмислення предмета і способів його викладання, переосмислення організації освітнього процесу як повноцінного ділового спілкування за канонами риторики (Н. Голуб);
- риторизація – активізація пізнавальної діяльності процесу навчання засобами діалогу, діалогізація (С. Мінеєва);
- риторизація – осмислення всіх ситуацій навчального й позанавчального спілкування як риторичних і збагачення їх риторичними способами вирішення (Л. Горбач, С. Мінеєва);

- риторизація – перетворення (удосконалення й розвиток) освітнього процесу засобами риторичної діяльності (С. Минєєва);
- риторизація – введення елементів риторичного знання в контекст інших навчальних дисциплін (В. Маров);
- риторизація – здійснення освітньої діяльності за законами риторики (Л. Кощей, О. Чувакін);
- риторизація – процес перетворення викладання будь-якої навчальної дисципліни засобами риторичної діяльності учасників процесу (С. Минєєва);
- риторизація – запровадження в життєву практику оптимальних варіантів спілкування в умовах соціальної реальності, що змінюється (Л. Синельникова).

Аналіз наведених дефініцій дозволяє зробити висновки: 1) риторизація стосується всіх аспектів освіти – навчального процесу, позанавчальної діяльності, педагогічного спілкування; 2) смисловим наповненням риторизації є риторичні знання, канони (категорії) риторики, закони риторики, діалог (діалогізація), риторична ситуація, риторична діяльність, засоби риторичної діяльності; 3) риторизацію пов'язують з процесами осмислення, переосмислення, активізації, перетворення об'єкта, отже, із певною зміною свідомості учасників освітнього процесу, і передусім, його організатора – педагога.

Процеси риторизації складні й багатовимірні, тому, на наше переконання, їх запровадження варто пов'язувати з педагогічними технологіями – запрограмованими в часі і просторі системами функціонування компонентів педагогічного процесу, які приводять до намічених результатів (Г. Селевко). Саме педагогічні технології, на думку науковців, передбачають проектування й точне інструментальне управління навчальним процесом і гарантують досягнення поставлених навчальних цілей.

У контексті риторичної освіти і її результатів вживають термін “риторизовані технології”, уперше введений у науковий обіг В. Маровим. Г. Новосельцева трактує риторизовані технології широко (як мезотехнології) і пов'язує їх із ціннісноорієнтованим, діяльнісним, інтерактивним вивченням практичної риторики [7]. Навпаки, більш вузько й локально (як мікротехнології) тлумачать риторизовані технології Д. Архарова й Л. Котлова, застосовуючи їх під час навчання учнів репродукуванню текстів і написання переказів [2]. Ми розуміємо риторизовані технології як технології риторизації – макротехнології загальнопедагогічного й загальнометодичного рівня, що охоплюють увесь процес шкільної мовної освіти. Саме риторизовані технології виконуватимуть роль ефективного засобу риторизації шкільного курсу української мови і зможуть гарантувати освітні результати – риторичні вміння й риторичну компетентність учнів.

Отже, пріоритетним напрямом запровадження в шкільній мовній освіті процесів риторизації є риторизовані технології. У зазначеному контексті варто розглянути психолого-педагогічний контекст готовності вчителів-словесників до цієї діяльності, зважаючи на такі чинники: 1) риторизація стосується самої сутності професійної діяльності вчителя; 2) риторизація вимагає від педагогів психологічного налаштування; 3) запровадження риторизованих технологій як

технологій риторизації є інноваційною діяльністю; 4) процес застосування інновацій вимагає педагогічної творчості.

Розглядаючи особистість учителя як суб'єкта педагогічної діяльності, Н. Нікітіна і Н. Кислинська називають готовність педагога до здійснення професійної діяльності, яка залежить від його загальної й педагогічної культури, запорукою професіоналізму. Науковці пов'язують готовність учителя з його професійно-ціннісними орієнтаціями, установками на особистісну активність та професійно-педагогічною направленістю його особистості [6, с. 36–38]. Отже, учитель-професіонал має бути носієм духовної та риторичної культури, який буде надихати й спонукати своїх учнів до духовного й мовленнєвого зростання. Риторична вправність, підкріплена стійкою мотивацією, має бути цінністю для вчителя-словесника.

Педагогічну майстерність сучасних учителів-словесників і її складові (гуманістичну спрямованість, професійну компетентність, здібності до педагогічної діяльності, педагогічну техніку, майстерність педагогічного спілкування) варто розглядати не лише через призму педагогіки, а й у вимірі концептуальних засад риторики й педагогічної риторики, процесів риторизації освітнього простору школи.

З погляду психологічних характеристик готовність педагога пов'язують з такими чинниками: стійкою позитивною внутрішньою мотивацією до професійної діяльності; здатністю враховувати свої психофізіологічні особливості й можливості; позитивним образом-Я (самопізнання, позитивне сприйняття себе, орієнтація на професійно-особистісний саморозвиток) [3; 6, с. 42].

Риторизація є педагогічно інновацією. Екстраполяція висновків досліджень І. Дичківської [4, с. 281–287] та В. Урського [10, с. 18] на проблематику нашої розвідки дозволила виділити компоненти готовності вчителя-словесника до запровадження риторизованих технологій: риторична й педагогічна рефлексія; володіння ефективними способами й засобами досягнення цілей шкільної риторичної освіти; усвідомлення потреби запровадження риторизації; здатність до експериментальної роботи; спроможність публічно обговорювати успіхи й невдачі діяльності.

Запровадження риторизованих технологій безпосередньо пов'язане з педагогічною творчістю. Ґрунтуючись на наукових розробках С. Родіонової [8, с. 9] та Н. Токаревої [9, с. 11], які розробили моделі готовності педагогів до професійної педагогічної творчості, виділяємо компоненти готовності вчителя-словесника до запровадження риторизації як творчості: орієнтація на риторичну діяльність як творчу; направленість на творчий розвиток риторичних здібностей учнів; здатність до реалізації творчого потенціалу риторичної особистості; педагогічна креативність; здатність до формування власного досвіду творчої риторичної діяльності; прагнення до цілеспрямованого збагачення власного досвіду педагогічної діяльності риторичними способами вирішення складних професійних задач; зорієнтованість на створення власних творчих завдань і методик.

Процес запровадження риторизованих технологій вимагає від учителів-словесників спеціальної підготовки. Нами обґрунтована структура методичної компетентності учителя з такими складовими: готовність реалізовувати цілі і завдання навчання риторики школі; знання особливостей вивчення риторичного аспекту української мови; знання вимог до риторичної підготовки учнів та готовність їх дотримуватися; знання критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів; уміння проектувати уроки української мови з елементами риторизації; знання риторики, дидактики, методики навчання української мови. Відповідно до трактувань О. Кучерук, учитель-словесник має володіти технологічною компетентністю як сукупністю “психолого-педагогічних і лінгвометодичних ЗУН, які пов’язані з технологіями навчання, досвідом їх застосування в шкільній практиці навчання мови, готовністю до фахової технологічної діяльності, підвищення власного рівня методичної майстерності” [5, с. 11]. Готовність до запровадження риторизованих технологій безпосередньо залежить від відповідності вчителя-словесника риторичному ідеалові (за Н. Голуб) – сукупності якостей, здібностей, компетенцій учителя як особистості, громадянина, оратора, професіонала [1, с. 344–346].

У результаті проведеного дослідження була розроблена модель готовності вчителя-словесника до запровадження риторизованих технологій (рис. 1), у якій ця інтегральна здатність позиціонована на шістьох рівнях: загальнопедагогічному, психологічному, рівнях педагогічної майстерності, педагогічної інноватики, педагогічної творчості та рівні спеціальної підготовки.

Готовність особистості до діяльності, на думку В. Урського, виявляється “в її здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності”, ... “готовність до діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формується потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь” [10, с. 15]. У контексті нашого дослідження мова йде про особистість сучасного вчителя і про професійну педагогічну діяльність, пов’язану з риторизацією, тому константами готовності до запровадження риторизованих технологій визначаємо такі: риторичні знання і вміння; риторична діяльність; технологічна діяльність; інноваційна діяльність; творча діяльність; цілі формування в учнів риторичних умінь і риторичної компетентності; система методів і прийомів на процесуально-діяльнісному етапі риторизованих технологій; духовні потреби; мотивація до особистісного й професійного зростання.

Всезростаюча потреба суспільства у професіоналах з розвиненими комунікативними й риторичними здібностями, мовленнєвою, риторичною та духовною культурою, досвідом ефективної комунікативної поведінки зумовлює соціальний запит на риторичні знання і вміння. Сучасна школа має активно реагувати на цей запит. Риторичні вміння і риторична компетентність має стати складовою результативної бази шкільної мовної освіти. І сучасний учитель-словесник має бути готовим до формування в учнів цих високих освітніх результатів.

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ РИТОРИЗАЦІЇ

Загальнопедагогічний рівень

- носієм духовної та риторичної культури;
- спроможність надихати й спонукати учнів до духовного й мовленнєвого зростання;
- усвідомлення риторичної вправності як цінності, що підкріплено стійкою мотивацією.

- стійка позитивна внутрішня мотивація до професійної діяльності;
- здатність враховувати свої психофізіологічні особливості й можливості;
- позитивний образ-Я.

Психологічний рівень

Рівень педагогічної майстерності

Гуманістична спрямованість, професійна компетентність, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка, майстерність педагогічного спілкування через призму педагогіки, концептуальних засад риторики й педагогічної риторики, процесів риторизації.

- риторична й педагогічна рефлексія;
- володіння ефективними способами й засобами досягнення цілей шкільної риторичної освіти;
- усвідомлення потреби запровадження риторизації;
- здатність до експериментальної роботи;
- спроможність публічно обговорювати успіхи й невдачі діяльності.

Рівень педагогічної інноватики

Рівень педагогічної творчості

- орієнтація на риторичну діяльність як творчу;
- направленість на творчий розвиток риторичних здібностей учнів;
- здатність до реалізації творчого потенціалу риторичної особистості;
- педагогічна креативність;
- здатність до формування власного досвіду творчої риторичної діяльності;
- прагнення до цілеспрямованого збагачення власного досвіду педагогічної діяльності риторичними способами вирішення складних професійних задач;
- зорієнтованість на створення власних творчих завдань і методик.

- методична компетентність;
- технологічна компетентність;
- відповідність риторичному ідеалові.

Рівень спеціальної підготовки

Рис. 1. Модель готовності вчителя-словесника до запровадження риторизованих технологій

Процес формування у вчителів-словесників готовності до запровадження риторизації й риторизованих технологій, на нашу думку, має відбуватися в кілька етапів: 1) під час здобуття вищої педагогічної освіти, чому сприятиме вивчення риторики, педагогіки, психології, педагогічної риторики, лінгводидактичних дисциплін (зокрема, методики вивчення риторики в школі, сучасних технологій викладання мови й літератури); 2) під час здійснення професійної діяльності (саморозвиток, самоосвіта, різноманітні форми методичної роботи); 3) у ході післядипломної педагогічної освіти.

д) Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Риторизація визнана перспективним напрямом модернізації шкільної мовної освіти. Вона стосується всіх аспектів і ланок навчально-виховного процесу. Смісловим ядром риторизації є риторичні знання, канони (категорії) риторики, закони риторики, діалог (діалогізація), риторична ситуація, риторична діяльність, засоби риторичної діяльності.
2. Риторизовані технології – технології риторизації – передбачають проектування й точне інструментальне управління процесом навчання української мови й гарантують формування в учнів риторичних умінь і риторичної компетентності.
3. Готовність вчителя-словесника до запровадження риторизованих технологій є інтегральною здатністю, до складу якої входить низка якостей на загальнопедагогічному та психологічному рівнях, рівнях педагогічної майстерності, педагогічної інноватики, педагогічної творчості та рівні спеціальної підготовки.

Подальша діяльність розгортатиметься в напрямі розробки риторизованих технологій формування риторичних умінь і риторичної компетентності учнів основної школи і методики їх запровадження в процесі навчання української мови.

Література

1. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
2. Архарова Д. И. Обучение репродуцированию текста с использованием риторизированных технологий в школьном курсе “Речь и культура общения” 5–9 классах / Д. И. Архарова, Л. Е. Котлова // Риторика в системе гуманитарного знания : сб. материалов VII-й Международной конференции по риторике (29–31 января 2003 года). – М. : Государственный институт русского языка имени А.С.Пушкина, 2003. – С. 15–16.
3. Березина Е. А. Формирование мотивационной готовности педагогов к инновационной деятельности [Электронный ресурс] / Березина Екатерина Алексеевна. – Режим доступа : <http://festival.1september.ru/articles/508214/>. – Заголовок с экрана.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Кучерук О. А. Формування технологічної компетентності майбутнього вчителя української мови / О. А. Кучерук // Нові технології навчання : наук.-

метод. зб. – [кол. авт.]. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. – С. 11–15.

6. Никитина Н. Н. Введение в педагогическую деятельность : теория и практика : [учеб. пособ. для студентов высш. педагог. учеб. заведений] / Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. – М. : АКАДЕМІА, 2004. – 216 с.
7. Новосельцева Г. А. Проблемы внедрения риторизированных технологий в сферу профессионального образования [Электронный ресурс] / Новосельцева Г. А. – Режим доступа : urogao.rsvpu.ru/site.php?o=shp&p=143. – Заголовок с экрана.
8. Родионова С. А. Формирование готовности к профессиональному творчеству у будущих учителей начальных классов : автореф. дис. на соискание учен. степени к-та пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Родионова Светлана Александровна ; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования “Шуйский государственный педагогический университет”. – Шуя, 2010. – 22 с.
9. Токарева Н. А. Педагогические условия формирования готовности будущего педагога к творчеству в профессиональной деятельности : автореф. дис. на соискание учен. степени к-та пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Токарева Наталия Алексеевна ; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования “Ставропольский государственный университет”. – Астрахань, 2009. – 20 с.
10. Уруський В. І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності : метод. посіб. / Уруський В. І. – Тернопіль : ТОКІППО, 2005. – 96 с.

Анотація

У статті розглядається проблема запровадження в шкільній мовній освіті риторизованих технологій. Досліджений психолого-педагогічний аспект готовності вчителя-словесника до формування у школярів риторичних умінь і риторичної компетентності.

Аннотация

В статье рассматривается проблема внедрения в школьное языковое образование риторизированных технологий. Исследован психолого-педагогический аспект готовности учителя-словесника к формированию у школьников риторических умений и риторической компетентности.

Summary

The problem of inculcation to school language education of rhetorized technologies is considered in the article. There have been researched the psychological and pedagogical aspect of language-teacher's readiness to forming at pupils rhetorical skills and rhetorical competence.

Ключові слова: готовність учителя-словесника, риторизації, риторизовані технології, риторичні вміння, риторична компетентність.

Ключевые слова: готовность учителя-словесника, риторизация, риторизированные технологии, риторические умения, риторическая компетентность.

Key words: language-teacher's readiness, rhetorization, rhetorized technologies, rhetorical skills, rhetorical competence.

Ницета В. А. Психолого-педагогічний аспект готовності вчителя-словесника до запровадження риторизованих технологій / Ницета В. А. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : серія 16 : творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / Ред. кол. : Н. В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 20 (30). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Спец. вип. – Актуалітети філологічної освіти і науки. – С. 152–156.